

Τελετή αναγόρευσης του Αλέξη Πανσέληνου σε Επίτιμο Διδάκτορα του
Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου
Πανεπιστημίου

Πέμπτη 16 Δεκεμβρίου 2021, ώρα 12:00

Αίθουσα Τελετών Ιονίου Ακαδημίας

Έπαινος (laudatio) του τιμωμένου από τον Βασίλειο Λέτσιο

Ο Αλέξης Πανσέληνος, τιμώμενο πρόσωπο σήμερα στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, είναι ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους λογοτέχνες και η παρουσία του μας κάνει ιδιαίτερα περήφανους. Γράφει το 1993 σε μία εργασία του ο Κ. Α. Δημάδης, διακεκριμένος νεοελληνιστής: «Εκείνο που πιο πέρα χαρακτηρίζει την πραγματικότητα των πεζογραφικών κειμένων του Αλέξη Πανσέληνου και την καθορίζει σε τελική ανάλυση αισθητικά, είναι ότι λειτουργεί με ισορροπία και συνέπεια πάνω σε μια διπλή κάθε φορά ιδεολογική προοπτική. Με τον τρόπο τούτο επιτυγχάνεται μια πολύπλευρη ανάπτυξη των θεματικών μοτίβων και, το κυριότερο, διπλασιάζονται ή πολλαπλασιάζονται οι απαντήσεις ή οι πιθανότητες των απαντήσεων στα θέματα και τα ερωτήματα που τίθενται στα κείμενα αυτά. Στο τέλος, ο αναγνώστης βρίσκεται περικυκλωμένος από μια αντιπαράθεση θέσεων. Και αυτό είναι που έχει ενδιαφέρον, γιατί πάνω σε τούτη την πολλαπλότητα των αντιπαρατιθέμενων θέσεων βασίζεται η ελευθερία του αναγνώστη να επιλέξει το κατάλληλο κλειδί που θα τον οδηγήσει στο πέρασμα από την πραγματικότητα του κειμένου στη δική του πραγματικότητα» (: 15). Μέχρι τότε ο Πανσέληνος είχε δημοσιεύσει μια συλλογή με διηγήματα (*Ιστορίες με σκύλους*, 1982), δύο μυθιστορήματα (*Η μεγάλη πομπή*, 1985 και *Βραδιάς μπαλέτου*, 1991), τη μετάφραση ενός μυθιστορήματος (*Ο αιχμάλωτος της Ζέντα*, 1992) και τον τόμο με δοκίμια στον οποίο η εργασία του Δημάδη είχε τη μορφή προλόγου (*Δοκιμαστικές πτήσεις*, 1993).

Νιώθω ωστόσο ότι προπαντός από το χρονικό αυτό σημείο στο έργο του Πανσέληνου αρχίζει να διαφαίνεται ακόμη εντονότερη μια πολύ δημιουργική σχέση ανάμεσα στο πρωτότυπο λογοτεχνικό έργο και τη μετάφραση, σε σημείο που το ένα τροφοδοτεί, τρόπον τινά, το άλλο ή αποτελεί συνέχειά του. Και πράγματι, το 1996 έχουμε την έκδοση δύο έργων του Πανσέληνου, τη μετάφραση της νουβέλας του Έντουαρντ Μέρικε *Ο Μότσαρτ στον δρόμο για την Πράγα* (1855) και το μυθιστόρημα *Ζαΐδα ή Η καμήλα στα χιόνια* που αποτελεί την κατά Πανσέληνο μυθοπλαστική συνέχεια του έργου του Μέρικε. Κι όχι μόνο αυτό, αλλά τρία χρόνια αργότερα, το 1999, δημοσιεύεται το μέγα έργο, κατά τη γνώμη μου, της ώριμης λογοτεχνικής-μεταφραστικής ζωής του Πανσέληνου, η μετάφραση του μυθιστορήματος του Τζων Μπαρθ *The Sot-Weed Factor* (1960), με τον τίτλο *Ο βλακοχορτοφάγος*, μια μεταφραστική εργασία 816 σελίδων, που σίγουρα είχε αρχίσει πολύ νωρίτερα και που και αυτό το έργο συνεχίζει μυθοπλαστικά ένα άλλο παλαιότερο κείμενο, με τον ίδιο τίτλο, του ποιητή Ebenezer Cooke (1708). Νομίζω ότι τα τρία αυτά έργα, τα δύο λογοτεχνικά μεταφράσματα του Πανσέληνου και το πρωτότυπο μυθιστόρημά του, επικοινωνούν μεταξύ τους ως προς τη σύλληψη και τη σύνθεση της γραφής συνδυάζοντας λογοτεχνικούς τρόπους και τάσεις, έργα (όχι μόνο λογοτεχνικά, αλλά και μουσικά) από διαφορετικές γλώσσες και εποχές. Διαβλέπω στο λογοτέχνη και μεταφραστή Αλέξη Πανσέληνο την

κατάρτιση και τη ευαισθησία να διαβάζει και να δημιουργεί λογοτεχνία, να συγγράφει λογοτεχνία και να τη μεταφράζει σαν πρωτότυπο λογοτεχνικό έργο, να παρουσιάζει τη μεταφραστική του εργασία με μεράκι. Για τους λόγους αυτούς αποδίδουμε σήμερα έπαινο στον τιμώμενο λογοτέχνη και μεταφραστή για το λογοτεχνικό και το μεταφραστικό του έργο και τη σχέση των δύο μεταξύ τους, για τα όρια στα οποία οδήγησε μέσα από τις εργασίες του τη μετάφραση και τη λογοτεχνία, σε ένα κοινό μεγάλο ταξίδι πέρα από λογοτεχνικά είδη, εποχές και γλώσσες.

Μετά το προαναφερθέν χρονικό σημείο, ο Πανσέληνος θα δημοσιεύσει τη μετάφραση ενός μυθιστορήματος από τα αγγλικά (*Φιλάδελφος*, 2001), ένα δικό του μυθιστόρημα (*Ο κουτσός Άγγελος*, 2002), μία συλλογή διηγημάτων (*Τέσσερις ελληνικοί φόντοι*, 2004) και έναν τόμο με δοκίμια (*Μία λέξη χίλιες εικόνες*, 2004). Μετά το 2010 θα δημοσιεύσει τρία μυθιστορήματα (*Σκοτεινές επιγραφές*, 2011, *Η κρυφή πόρτα*, 2016 και *Ελαφρά ελληνικά τραγούδια*, 2018) και έναν τόμο δοκιμίων (*Σεμινάρια δημιουργικής γραφής*, 2017), ενώ φέτος δημοσίευσε μετάφραση δύο διηγημάτων του Τομ Νιούτον από την πολύ πρόσφατη συλλογή διηγημάτων του τελευταίου *Seven Cries of Delight* (2019). Στα επόμενα λεπτά της ώρας θα προσπαθήσω να παρουσιάσω σύντομα το μεταφραστικό έργο του τιμώμενου σήμερα Αλέξη Πανσέληνου, αλλά και το λογοτεχνικό του έργο μέσα από τη μετάφραση.

Ο Πανσέληνος πρωτοεμφανίζεται ως μεταφραστής το 1992 με τη μετάφραση του μυθιστορήματος *Ο αιχμάλωτος της Ζέντα* (1894) του Άντονι Χόουπ (εκδόσεις Κέδρος). Ο Πανσέληνος είναι μεταφραστής που σέβεται τον αναγνώστη της μεταφρασμένης λογοτεχνίας όχι μόνο μέσα από την ποιότητα της μετάφρασης του μυθιστορήματος, αλλά και από το σημείωμα και τις σημειώσεις με τις οποίες τη συνοδεύει. «Τι αξίες κομίζει ένα βιβλίο γραμμένο στα 1893 από έναν ρομαντικό Εγγλέζο δικηγόρο;», διερωτάται ο μεταφραστής στο σημείωμα. Και το ερώτημα δεν μένει αναπάντητο, από την απάντησή του μάλιστα (με ξεχωριστές απαντήσεις «για τους νέους», «για τους μεγαλύτερους αναγνώστες», «για τους οπαδούς της ελεύθερης οικονομίας», «για τους οπαδούς της σημειολογίας») αντιλαμβάνεται κανείς τη πρόθεση του μεταφραστή, αλλά και τη σημασία του μεταφραστικού του πονήματος, που αναπόφευκτα είναι και πολιτική. «Μια επιτυχημένη επιχείρηση εξαπάτησης ενός ανυποψίαστου λαού, που οφείλεται ολοκάθαρα σε μια σειρά ιδεώδεις συμπτώσεις», διαβάζουμε στην αιτιολόγηση «για τους οπαδούς της ελεύθερης οικονομίας», ή «έναν αληθινό κήπο από χάρτινες φιγούρες αρχετύπων και κοινοτοπικών κλισέ, που κανένα απολύτως συμπέρασμα δεν σκοπεύουν να βγάλουν», διαβάζουμε στην αιτιολόγηση «για τους οπαδούς της σημειολογίας» - είναι δύο από τις καταθέσεις του μεταφραστή που θα τις βρούμε κάποιες φορές διοχετευμένες και στο πρωτότυπο πεζογραφικό του έργο. Ο μεταφραστής Πανσέληνος όμως σέβεται και τον συγγραφέα του μυθιστορήματος: «Ο μεταφραστής», λέει, «φρόντισε με όλες τους τις δυνάμεις ν' αποδώσει δικαιοσύνη στην έμπνευση του συγγραφέα, τολμώντας κάπου-κάπου κάποιαν ελαφρότατη διορθωτική επέμβαση στο κάπως απρόσωπο κι ατημέλητο ύφος του βιβλίου, με την τρυφερότητα προς το κείμενο που το υπαγόρευσε η ανάμνηση της νεανικής του φιλοδοξίας, κάποτε να έγραφε κι αυτός ένα τόσο συναρπαστικό μυθιστόρημα» (: 10).

Το 1996 κυκλοφορεί η μετάφρασή του της νουβέλας *Ο Μότσαρτ στο δρόμο για την Πράγα* (1855) του Έντουαρντ Μέρικε (εκδόσεις Καστανιώτης), «μια κλασική ρομαντική νουβέλα, λεπταίσθητη σαν το κρινάκι του αγρού», όπως διαβάζουμε στον πρόλογο του μεταφραστή, που, «δεν πρέπει», όπως λέει, «να διαβαστεί ως βιογραφικό ντοκουμέντο», καθώς η ψυχική και η γενικότερη κατάσταση του Μότσαρτ όταν πραγματοποίησε τη μετάβαση του στην Πράγα ήταν εντελώς διαφορετική απ' ό,τι παρουσιάζεται στη νουβέλα. Η εικόνα του ζεύγους Μότσαρτ που μας δίνει η νουβέλα είναι πολύ μακριά από τη βιογραφική ακρίβεια, ωστόσο «διόλου μακριά από την εσωτερική πραγματικότητα των δύο χαρακτήρων – έστω κι αν παραγνωρίζει, θελημένα ίσως», λέει ο μεταφραστής, «την αληθινή κατάστασή τους το 1787». Ο μεταφραστής θα βοηθήσει τον αναγνώστη να συναντήσει ορισμένα στοιχεία σχετικά με αυτήν την κατάσταση στις υποσημειώσεις του κειμένου. Για τον Πανσέληνο, ο Μέρικε «πραγματοποιεί ένα είδος ελεύθερης φαντασίας, έναν σχεδόν μουσικό αυτοσχεδιασμό – με λεπτότητα, λιτότητα και αμεσότητα, αντάξια του μουσικού του ινδάλματος» και σε αυτή τη σχέση ανάμεσα στον Μέρικε και την πραγματικότητα ως προς το Μότσαρτ και το ταξίδι στην Πράγα εντοπίζει ο Πανσέληνος κάποια «εκλεκτική συγγένεια» που μοιάζει να καθοδηγεί το χέρι του Μέρικε «πολύ ασφαλέστερα», λέει ο μεταφραστής, «απ' όσο η βιογραφική έρευνα και η σχετική συνέπεια» (: 8). Με αφετηρία κάποια φανταστική στάση του ζευγαριού στο δρόμο για την Πράγα, στον πύργο μιας επίσης φανταστικής οικογένειας ευγενών, ο Μέρικε φτιάχνει ένα έργο καθαρά μυθιστορηματικό, βασισμένο σε πολυάριθμα πραγματικά στοιχεία με τους ήρωές του και τη ζωή τους: «μια φαντασία», λέει ο μεταφραστής, «αντάξια των πολλών *divertimenti* του μεγάλου συνθέτη, και στ' αλήθεια πολύ συγγενικότερο προς το δικό τους πνεύμα, απ' όσο στο πνεύμα του τρομερού αριστουργήματος που αποτελεί και τον σκοπό του ταξιδιού εκείνου» (: 8).

Το Νοέμβριο του 1999 δημοσιεύεται το μυθιστόρημα *Ο βλακοχορτοφάγος* (*The Sot-Weed Factor*, 1960) του Τζων Μπαρθ, με μετάφραση, πρόλογο και σχόλια του Αλέξη Πανσέληνου (εκδόσεις Πόλις), την οποία θα ακολουθήσουν ελληνικές μεταφράσεις μυθιστορημάτων του Μπαρθ από άλλους μεταφραστές (π.χ. την Χίλντα Παπαδημητρίου κ.ά.) και δύο (!) επανεκδόσεις του *Βλακοχορτοφάγου* το 2000 και το 2003. «Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι ίσως το πρώτο μεταμοντέρνο μυθιστόρημα», λέει ο μεταφραστής στον πρόλογο, «μια οδυνηρή αλληγορία (επίκαιρη όπως κάθε σπουδαίο βιβλίο, όποτε κι αν έχει γραφτεί) για να μας δείξει μια πολύ συγκεκριμένη άποψή του για τη Ζωή, την Ιστορία και την Τέχνη» (: 7). *Ο Βλακοχορτοφάγος* έχει για βασικό πρότυπο τον Θερβάντες, αναφέρονται ωστόσο σε πολλούς από τους μεγάλους κλασικούς της αγγλικής γλώσσας: «είναι μια απόλαυση για τον αναγνώστη», λέει ο μεταφραστής, «να ανακαλύπτει από δω κι από κει αυτές τις αναφορές. Αν ο Θερβάντες προσφέρει στον Μπαρθ το πρότυπο του ήρωά του, το ύφος του βιβλίου αυτού παραπέμπει κατευθείαν στους ηθικολόγους Άγγλους μυθιστοριογράφους του 18^{ου} αι.: τον Στερν, τον Σουίφτ και, βέβαια, τον Φίλντινγκ. Με ολοφάνερη απόλαυση και δεξιοτεχνική σιγουριά, ο Μπαρθ αναβιώνει εδώ τα απρόοπτα των κρυμμένων ταυτοτήτων που συναντάμε στα μυθιστορήματα αυτής της εποχής. Όλα τα πρόσωπα αλλάζουν ταυτότητες, μπερδεύονται το ένα με το άλλο, υποδύονται το ένα το άλλο – και κάθε φορά η έκπληξη είναι μεγάλη, η στήριξη του ευρήματος

άψογη και η διασκέδαση του αναγνώστη ανάλογη εκείνης που πρέπει να δοκίμασε ο συγγραφέας στήνοντας όλο αυτό το καρναβάλι ταυτοτήτων και ιδιοτήτων. Αναφορές που, όσο κι αν μοιάζει να παρωδούν, στο βάθος είναι βαθύτατος φόρος τιμής στην αντίστοιχη παράδοση» (:10). Χρειάζεται εδώ να αναφέρω το μέγεθος της δυσκολίας, αλλά και απόλαυσης ως προς την ελληνική απόδοση αυτών των γλωσσικών ποικιλιών;

Οι επόμενες μεταφραστικές εργασίες του Πανσέληνου είναι διαφορετικές ως προς την επιλογή των έργων (καταπιάνεται με λιγότερο γνωστούς συγγραφείς και το έργο τους) και την παρουσίαση (απουσιάζουν τα κριτικά σημειώματα και οι σημειώσεις στα οποία ο μεταφραστής μάς έχει συνηθίσει). Η πρώτη είναι το μυθιστόρημα με τίτλο *Φιλάδελφος* (2002), μετάφραση του μυθιστορήματος της Πήτρη Χαρμπούρη *The brothers Carhuri* (2001), έργο βασισμένο σε πραγματικά γεγονότα και αναπαράσταση της εποχής (τέλος του 18^{ου} αι.) και της ζωής τριών αδελφών από την Κεφαλλονιά. Η δεύτερη είναι η μετάφραση δύο ανάμεσα στο όνειρο και την απτή πραγματικότητα διηγημάτων του Τομ Νιούτον από τον τόμο με τίτλο *Seven Cries of Delight* (2019), που δημοσιεύονται σε δύο διαφορετικά περιοδικά, *Το Κοράλλι* και *(δε)κατά* (2021). Το πρώτο έχει τίτλο «Συνταξιούχος πλανητάρχης» (“World Leader Retired”) και το δεύτερο «Διαστήματα» (“Intervals”).

Ο τιμώμενος σήμερα Αλέξης Πανσέληνος δεν συνδέεται όμως με τη μετάφραση μόνο με την ιδιότητα του μεταφραστή, αλλά και με αυτήν του μεταφραζόμενου λογοτέχνη και η συμβολή του και σε αυτή τη διαδικασία, δηλ. την μετάφραση του λογοτεχνικού του έργου, δεν ήταν μικρή – αυτό τουλάχιστον μαρτυρούν τα μικρά κείμενα που πολύ ευγενικά μου έστειλαν οι μεταφραστές και οι μεταφράστριες του πεζογραφικού έργου του Πανσέληνου ανταποκρινόμενοι και ανταποκρινόμενες με πολλή θερμότητα στο κάλεσμά μου να συμβάλουν έστω και από απόσταση σε αυτήν την τελετή (σημειωτέον ότι όλοι και όλες θα ήθελαν να είναι εδώ σήμερα, όλοι και όλες στέλνουν εγκάρδιες ευχές) – αυτή είναι η μικρή μου έκπληξη.

Ο Henri Tonnet, διακεκριμένος νεοελληνιστής, μεταφραστής του Πανσέληνου στα γαλλικά, είναι ο πρώτος μεταφραστής του σε άλλη γλώσσα και ο μόνος μεταφραστής δύο μυθιστορημάτων του, της *Μεγάλης πομπής* (1994) και της *Zaïδας* (2001). Ο Tonnet, μιλώντας για τη μετάφραση της *Μεγάλης πομπής*, δίνει μια σειρά από μεταφραστικά παραδείγματα από το λογοτεχνικό παιχνίδι του Πανσέληνου με τα διάφορα επίπεδα των ελληνικών και, που λυπάμαι που δεν μπορώ να τα παρουσιάσω όλα, αν και έχουν πολύ ενδιαφέρον. Ξεχώρισα όμως την ακόλουθη αναφορά την οποία παραθέτω αυτούσια: «Ως γνωστό μια ιδιαιτερότητα της ελληνικής είναι η συνύπαρξη δύο επιπέδων της ίδιας γλώσσας. Οι περισσότεροι σημερινοί συγγραφείς περιορίζονται στη χρήση της δημοτικής. Άλλοι χρησιμοποιούν, σαν τους οργανίστες, μερικές φορές και το δεύτερο «πληκτρολόγιο» του οργάνου τους, την καθαρεύουσα. Δεν το κάνουν ποτέ χωρίς λόγο. Η χρήση της καθαρεύουσας είναι συνήθως παρωδική. Μια τέτοια περίπτωση βρίσκεται στο τέλος της *Μεγάλης πομπής* όπου ο Πανσέληνος παραθέτει ένα παράξενο κλεφτικό τραγούδι δικής του εφεύρεσης (σελ. 348-350). Ένας από τους τελευταίους αγωνιστές της δημοκρατικής

Αντίστασης, που κρύβονται στα βουνά σαν τους «κλέφτες» της Τουρκοκρατίας, περιγράφει λυρικά τους χαμένους αγώνες τους. Το περίεργο ύφος αυτού του κειμένου μάς παραπέμπει στη νεοελληνική μεσαιωνική λογοτεχνία. Στη δημώδη εκείνης της εποχής νεοελληνικά στοιχεία συνυπάρχουν με πολλούς αρχαϊσμούς. Ο Πανσέληνος στην προσπάθειά του να μιμηθεί το «μεσαιωνικό ύφος» έφτιαξε τέτοιου είδους φράσεις: «οὐκ ἔστι διὰ λόγου μας ἡ ξεγνοιασία τῶν στρουθίων». Η γαλλική, που δε διαθέτει καμία ποικιλία στον τονισμό και έχει ομαλοποιηθεί τον 16ο αι. παραμερίζοντας το μεσαιωνικό λεξιλόγιο δεν μας προσφέρει τίποτα ικανοποιητικό για την απόδοση ενός τέτοιου ύφους. Περιορίστηκα στο να βάλω εδώ κι εκεί στα γαλλικά μου μερικές μεσαιωνικές λέξεις κατανοητές από τους σημερινούς αναγνώστες. Έτσι «πολλά απορήσαμεν» έχει γίνει στη μετάφρασή μου «vous fûmes moult étonnés» και «έως εβδομήκοντα» έχει μεταφραστεί «jusqu'à octante». Μερικές φορές η έλλειψη άρθρου στα γαλλικά ήταν αρκετή για να πετύχουμε την απαιτούμενη εντύπωση αρχαϊσμού, όπως στα ακόλουθα παραδείγματα: «comme bêtes qu'on chasse» (ως θηράματα), «vous menons vie dure» (διάγομεν βίον σκληρόν)». Και καταλήγει: «Τελικά θα πω ότι δεν υπάρχει καλή μετάφραση χωρίς καλό πρωτότυπο. Αυτό αποδεικνύεται πλήρως στην περίπτωση των μυθιστορημάτων του Αλέξη Πανσέληνου που είχα την τιμή να μεταφράσω πριν από πολλά χρόνια. Δεν χρειάστηκε να καταβάλω μεγάλες προσπάθειες για να τα προσαρμόσω στις απαιτήσεις του γαλλικού κοινού. Αυτά τα κείμενα, παρά τη βαθιά ελληνική γνησιότητά τους, μεταφράζονταν εύκολα στα γαλλικά. Λυπάμαι μόνο που τα άλλα μυθιστορήματα του Πανσέληνου, απ' όσο ξέρω, δεν έχουν μεταφραστεί στα γαλλικά... και από καλύτερους μεταφραστές από μένα».

Η Caroline Harbouri, μεταφράστρια του διηγήματος «Η εξαφάνιση της Μπέτσυ» (*Betsy lost*, 1996) και του μυθιστορήματος *Ο κουτσός Άγγελος* (*The Lamé Angel*, 2020) στα αγγλικά, γράφει μεταξύ άλλων στο σημείωμά της: «Όταν ανέλαβα την αγγλική μετάφραση της «Εξαφάνισης της Μπέτσυ», δεν είχα διαβάσει κανένα βιβλίο του Αλέξη Πανσέληνου. Από την πρώτη σελίδα γοητεύτηκα αμέσως. Κατάλαβα ότι η μετάφραση θα ήταν φυσικά μια πρόκληση αλλά συγχρόνως και μια μεγάλη ευχαρίστηση. Μετέφρασα την «Μπέτσυ» αυθόρμητα. Όταν αργότερα ο Πανσέληνος με ρώτησε πόσο χρόνο χρειάστηκε για να γίνει η μετάφραση ντρεπόμουν να του πω ότι την είχα κάνει μέσα σε δύο εβδομάδες. «Μάλλον θα πρέπει να σας βοηθήσω με τα καλιαρντά» μου είπε στην αρχή, αλλά «όχι, όχι, κανένα πρόβλημα» του απάντησα (έτυχε με τον σύζυγό μου να έχουμε ήδη αγοράσει ένα λεξικό των καλιαρντών)». Και συνεχίζει στην ακόλουθη ενδιαφέρουσα παρατήρηση: «Με την πρώτη ματιά θα έλεγε κανείς ότι δεν έχω πολλά κοινά με τον Πανσέληνο: καταγόμαστε από διαφορετικές χώρες, και οι νοοτροπίες μας και οι εμπειρίες σίγουρα διαφέρουν πολύ. Και όμως για κάποιο λόγο νοιώθω ότι βρισκόμαστε στο ίδιο μήκος κύματος. Έτσι με τον *Κουτσό Άγγελο*, όπως και με την «Μπέτσυ», η μετάφραση είχε μια αυθόρμητη ροή. Δεν χρειάστηκε (όπως σε άλλες μεταφράσεις που έχω κάνει) να παλέψω να βρω μια κατάλληλη «φωνή» – η σωστή «φωνή» μου ήρθε χωρίς καν να χρειαστεί να την σκεφθώ».

Ο Theo Votsos, μεταφραστής του Πανσέληνου στα γερμανικά, γράφει μεταξύ άλλων στο δικό του σημείωμα: «Δεν υπάρχει αμφιβολία: η διαδικασία

απόδοσης του μυθιστορήματος *Zaïda ή Η καμήλα στα χιόνια* του Αλέξη Πανσέληνου στη γερμανική γλώσσα ήταν το μεταφραστικό «βάπτισμα πυρός» μου και αποτέλεσε ορόσημο της σταδιοδρομίας μου ως μεταφραστή. Η εντατική μου ενασχόληση με αυτό το μεστό ιστορικό μυθιστόρημα και συνάμα «μυθιστόρημα ιδεών» που βρίθει από διακειμενικές αναφορές, με αυτό το περίτεχνο μεταμοντέρνο παιχνίδι ανάμεσα στην πραγματικότητα και στην τρομερά επινοητική μυθοπλασία του Πανσέληνου, σηματοδότησε αν μη τι άλλο την «ανατολή της μεταφραστικής μου πανσελήνου». Το φως της και η συμπυκνωμένη, τόσο ουσιαστική όσο και μεθοδική, γνώση που αποκόμισα κατά τη διαδικασία της μετάφρασης του Πανσέληνου εξακολουθεί να φέγγει μέχρι σήμερα τα δαιδαλώδη, κάποιες φορές κατάφυτα από «ξενικούς» θάμνους και ενίοτε σκοτεινά μονοπάτια και περάσματα που πρέπει να διανύσω στην προσπάθειά μου να αποδώσω την ελληνόφωνη λογοτεχνία στη γερμανική γλώσσα ή την γερμανόφωνη στην ελληνική. [...] Ναι, μου ανοίχτηκαν πράγματι πολλοί κόσμοι και πολλές πόρτες με αφορμή την μετάφραση της *Zaïdas*! Η κυριότερη μάλλον ήταν αυτή, μέσα από την οποία οδηγήθηκα στη γνωριμία με τον άνθρωπο Αλέξη Πανσέληνο! Πριν ακόμα τον γνωρίσω διά ζώσης, μαζί με τη γυναίκα του Αύρα και το γιο τους κατά την περιοδεία του στην Γερμανία το φθινόπωρο του 2001, στο πλαίσιο του ελληνικού αφιερώματος της Έκθεσης Βιβλίου της Φρανκφούρτης, μου απαντούσε πάντα πρόθυμα και γενναιόδωρα σε όποιες απορίες προέκυπταν κατά την μετάφραση. Θυμάμαι ακόμα την αγωνία που ένιωθα πηγαίνοντας στο πρώτο μας ραντεβού στην Κολωνία. Την τόσο όμορφη και αυτονόητη οικειότητα που δημιουργήθηκε την ίδια αμέσως στιγμή που πρωτοσυναντηθήκαμε».

Ο Maurizio de Rosa, μεταφραστής στα ιταλικά της *Μεγάλης πομπής*, γράφει μεταξύ άλλων: «Να πω κατ' αρχάς ότι δεν είναι εύκολο να μεταφράσει κανείς τα βιβλία του Αλέξη Πανσέληνου. Το πλήθος των διακειμενικών αναφορών, το ασταμάτητο παιχνίδι με τις, λογοτεχνικές και μη, πηγές του και τα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης, καθιστούν πραγματική πρόκληση τη μετάφρασή τους, όπως άλλωστε αρμόζει στην πραγματική λογοτεχνία. Από την άλλη, ο μεταφραστής περισσότερο από ποτέ καλείται να αποσυναρμολογήσει τις «αφηγηματικές συσκευές» που είναι τα μυθιστορήματα του Πανσέληνου και να τις συναρμολογήσει ξανά στην καινούρια γλώσσα, κάτι που, για μένα τουλάχιστον, αποδείχτηκε όχι μόνο ευχάριστο αλλά και διασκεδαστικό. Από κοντά βέβαια, η γοητεία της *Μεγάλης πομπής*, όπου η ελληνική ιστορία συναντάει την επιστημονική φαντασία και η ψυχολογική εμβάθυνση της μοντέρνας λογοτεχνίας την ηθογραφία. Αυτή την γοητεία προσπάθησα να διατηρήσω ακέραια και στα ιταλικά, στο μέτρο του δυνατού βεβαίως, προκειμένου και ο Ιταλός αναγνώστης να έρθει σε επαφή με ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ελληνικά βιβλία των τελευταίων ετών».

Ο Massimo Cazzulo, μεταφραστής της *Zaïdas* στα ιταλικά, γράφει για το αρχικό δισταγμό του να αναλάβει τη μετάφραση του μυθιστορήματος μέχρι που διάβασε τις πρώτες σελίδες του: «Ήταν αρκετό να διαβάσω γουλιά γουλιά έως το τέλος το έργο και, επειδή η μετάφραση είναι και φόρος τιμής προς τα έργα που αγαπάμε ή που μας συναρπάζουν, όλοι οι δισταγμοί είχαν καταρρεύσει», λέει. «Για να βελτιώσω τις γνώσεις μου γι' αυτόν τον κόσμο

και να μεταφράσω με περισσότερη ακρίβεια άρχισα να μελετώ την ιστορία της τουρκοκρατούμενης Ελλάδας, την ιστορία και τον πολιτισμό της Επτανήσου, [...] διάβασα το *Mozart auf der Reise nach Prag* του Eduard Mörike, που ο ίδιος ο Πανσέληνος είχε μεταφράσει στα ελληνικά». Και καταλήγει: «Για την μετάφραση και για τις δυσκολίες της δεν θυμάμαι ειλικρινά και πολλά, 24 χρόνια μετά. Όμως, για να γράψω, με χαρά, αυτά τα λίγα λόγια πήρα στα χέρια το πρωτότυπο και μέσα στις σελίδες βρήκα τα χαρτιά για την προετοιμασία: πρόκειται για τις επιστολές – όχι μείλ – με καταλόγους λέξεων, φράσεις, ημερομηνίες που έστειλα στον Αλέξη, περιμένοντας τις απαντήσεις του, που έρχονταν κατατοπιστικές και με πολλές λεπτομέρειες, χρήσιμες όχι μόνο για την εν λόγω δουλειά, αλλά και για να βελτιώσω τα ελληνικά μου. Γιατί να μη λησμονήσουμε ποτέ ότι η μετάφραση κερδίζει από την συνεργασία του μεταφραστή με τον συγγραφέα. Με πολλή χαρά λοιπόν συμμετέχω σ' αυτήν την τιμητική τελετή για τον Αλέξη και τον ευχαριστώ, επειδή η μετάφραση είναι ωραιότατη εμπειρία, είναι ταξίδι που κάνουμε προς το άγνωστο μόνο και μόνο χάρη στο καράβι στο οποίο ο συγγραφέας μάς επιτρέπει να επιβιβαστούμε».

Η Alicja Biaduh, η μεταφράστρια του Πανσέληνου στα πολωνικά, γράφει: «Η μετάφραση των *Σκοτεινών επιγραφών* ήταν ένα συναρπαστικό ταξίδι, σαν να κοιτάζω σε ένα σεντούκι γεμάτο ανθρώπινες ιστορίες που μπλέκονται. Κάποιες φορές αναρωτιόμουν αν η πλοκή διαδραματίζεται τώρα ή είναι μια ανάμνηση, αν τα γεγονότα συμβαίνουν πραγματικά ή μήπως είναι μόνο ένα προϊόν της φαντασίας του ήρωα, ένα όνειρο. Έπρεπε να αποδεχθώ αυτή την αίσθηση αβεβαιότητας. Ως μεταφράστρια είχα την ευκαιρία να βουτήξω στον κόσμο των *Σκοτεινών επιγραφών* και είμαι πολύ ευγνώμων για αυτό. Θυμάμαι ότι για να νιώσω καλύτερα αυτόν τον κόσμο έκανα εικονικά ταξίδια με το Google Maps προσπαθώντας να βρω την επιγραφή. Είναι μια ενδιαφέρουσα αίσθηση όταν μετά τόσο καιρό κάποια πράγματα, γεγονότα ή σχέσεις από το βιβλίο αρχίζουν να γίνονται κατανοητά σε μένα, αρχίζουν κάπως να βγάζουν νόημα γιατί μοιάζουν με δικές μου εμπειρίες ή των ανθρώπων γύρω μου».

Τέλος, η Edith Uncu, η μεταφράστρια του υπό δημοσίευση μυθιστορήματος *Η κρυφή πόρτα* στα ρουμανικά, λέει στο σημείωμά της: «*Η μετάφραση είναι ακόμα πιο κουραστική όταν αυτό που μεταφράζεις δεν σου προσφέρει αναγνωστική απόλαυση*, παρατηρεί ο Ευγένιος Σερδάρης στις πρώτες σελίδες του βιβλίου το οποίο είχα την εξαιρετική τιμή να το μεταφράσω. Για μένα όμως η μετάφραση αυτού του βιβλίου ήταν σαν διακοπές στην Αθήνα και θα επιθυμούσα να κάνω τις βαλίτσες μου οποιαδήποτε στιγμή, με ανοιχτή την καρδιά, για οποιοδήποτε άλλο μυθιστόρημα υπογραφέν από τον Αλέξη Πανσέληνο. Πρώτα όμως πριν μεταφράσω το μυθιστόρημα *Κρυφή πόρτα*, προσπάθησα να είμαι καλή αναγνώστρια και να βιώσω με τα μάτια ανοικτά τον αναβρασμό της αφήγησης, μαζεύοντας όλες τις ψηφίδες από τις οποίες όταν τις ενώνεις ανακαλύπτεις έναν συγκροτημένο συγγραφέα και ένα μυθιστόρημα που σου κόβει την ανάσα». Και μετά από μια πολύ όμορφη ανάλυση του μυθιστορήματος, καταλήγει: «Αφού, όπως ξέρουμε, ένα βιβλίο έχει τη δική του ζωή, του εύχομαι αυτή να είναι μακρά, με σταθερά βήματα στη Ρουμανία, και στον Αλέξη Πανσέληνο, ο οποίος αποτελεί σύνθετη προσωπικότητα, αφοσιωμένο πάντα και συνεπή στην προώθηση των

ανθρωπιστικών και πολιτισμικών αξιών, του εύχομαι να συνεχίσει με την ίδια επιτυχία την Οδύσσεια της γραφής».

Νομίζω ότι δεν υπάρχει ωραιότερο κλείσιμο και καλύτερη ευχή για τον άνθρωπο, λογοτέχνη και μεταφραστή Αλέξη Πανσέληνο. Τον ευχαριστούμε, καθηγητές και φοιτητές, μεταφραστές, οι μεταφραστές του, για την εμπειρία της ανάγνωσης και το ταξίδι ανάμεσα στις γλώσσες, ένα ταξίδι που εύχομαι στον καθένα και στην καθεμία σας να κάνει, ένα ταξίδι που του εύχομαι από καρδιάς να συνεχίσει όσο το επιθυμεί.-